

БІО- ТА АВТОБІОГРАФІЗМ – ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАРАЦІЇ ЗБІРКИ «СИБІРСЬКИХ НОВЕЛ» Б.АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

Анотація. У статті зроблена спроба розкрити особливості нарації збірки «Сибірські новели» Б. Антоненка-Давидовича, простежити, як і завдяки чому виявляється авто- та біографізм аналізованого твору.

Ключові слова: нарація, автобіографізм, біографізм, новели.

Аннотация. В статье сделана попытка раскрыть особенности наррации сборника «Сибирские новеллы» Б. Антоненко-Давидовича, проследить, как и благодаря чему проявляется авто- и биографизм исследованного произведения.

Ключевые слова: нарация, автобиографизм, биографизм, новеллы.

Summary. In the article the author does an attempt to expose the features of narration in the collection the «Siberian short stories» by B. Antonenko-Davidovich, to trace the means due to which auto- and biographism are shown up in the analyzed work.

Key words: narration, avtobiographism, biographism, short stories.

Дослідженню життєпису та творчої спадщини Бориса Антоненка-Давидовича присвячено невелику кількість праць вітчизняних науковців, серед яких – Л.Бойко «Без правди нема справжньої літератури» [2], «Лицар правди і добра» (вступна стаття до двотомника Б.Антоненка-Давидовича «Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки») [3], В.Дмитренко «Виховання гуманізму в процесі вивчення дитячих оповідань Б.Антоненка-Давидовича» [4], С.Жила «Вивчення роману Б.Антоненка-Давидовича «За ширмою»» [5], І.Заярна «Б.Антоненко-Давидович – майстер художньо-документальної новели» [6], С.Привалов «Життя і творчість письменника-земляка Б.Антоненка-Давидовича» [8], О.Хмель «Буття особистості та «небуття» ГУЛАГу (на матеріалі прози Б.Антоненка-Давидовича та В.Шаламова)» [9], Т.Хом'як та А.Дмитренко «Психологізм дій і вчинків антигероя Кості Горобенка через портрет, пейзаж та назву повісті Б.Антоненка-Давидовича «Смерть» [10], Т.Яценко «Вірність материнському заповіту» [11] та ін. Отже, винесена в назву статті тема ще не була предметом спеціального дослідження.

Щоб правильно поцінувати письменника та його творчість, дослідити шляхи його розвитку, треба зрозуміти добу, а також знати умови, в яких митцеві довелося жити й працювати. А доба була жорстокою. Письменникам з таким твердим і незалежним характером, як у Б.Антоненка-Давидовича, було важко жити і творити.

Якось, згадуючи свого літературного побратима по «Ланці», а згодом – «Марсу», Григорія Косинку, Б.Антоненко-Давидович сумовито зауважив ті часті випадки в нашій літературі, коли письменник тільки після смерті постає перед наступними поколіннями на весь зріст своєї творчої індивідуальності, на всю широчінь розмаху своєї обдарованості й неповторності.

Замислюючись над причинами такої закономірності, митець роздумливо запитував: «Чи то на віддаленні, ретроспекції часу краще видно всю епоху, в якій жив і творив письменник, і тому легше підсумувати увесь його доробок і визначити

належне йому місце в літературі, чи сам акт смерті – величний, як і народження людини, – відкидає весь дріб'язок і плутанину щоденного і залишає тільки те, що характеризує головні риси перехідної епохи, чи, може, й до деяких письменників сучасники їхні ставилися, як каже приказка: «Що маємо – не дбаємо, втративши – плачемо...» [1, с.6]. Воїстину так. Сказане особливо стосується його.

Та не марними виявилися табірні записи в «захлаявному» зшитку: з них народилася збірка «Сибірських новел». Б.Антоненку-Давидовичу неймовірно важко писалося, а ще важче було зберігати написане, оскільки на його квартирі робилися обшуки, і він змушений був пересилати новели рідній дочці Ярині Голуб до Москви, яка їх зберігала.

Це вже не перші зразки невігаданої прози такого змісту й характеру (прикладом можуть слугувати «Колимські оповідання» Варлама Шаламова, новелістичні повісті Івана Іванова «Коліма 1937-1939 (із записок Захара Кузьмича)», «Невігадане» Льва Разгона).

Кожен із авторів виповів свій трагічний соціально-політичний і життєвий досвід, свою гірку пам'ять. У згаданих творах, мов у краплі води, відбито невеличку частку трагічної пам'яті народу. У кожного з них своє коло знайомств, спостережень, вражень, хоча сутність сталінсько-єжовсько-беріївської «машини знищення» дуже схожа.

«Сибірські новели» відзначаються не лише вірогідністю, а й документальною достовірністю в зображенні життя за колючим дротом. І не дивно, бо сам Б.Антоненко-Давидович чудом уцілів і повернувся з пекла, про яке знав не з чийось розповідей, а із власного гіркого досвіду – двадцять років таборів ГУЛАГу та БАМЛАГу. Тому можна стверджувати, що новели – і на табірну тему, й інші – написані від першої особи, якою виступає не просто оповідач, а сам автор – чи то активний учасник, чи спостерігач.

На думку Р.Барта, «наратор та персонажі насправді видаються «паперовими створіннями»;

ніколи не слід плутати автора оповідання (матеріального) з оповідачем цього оповідання» [8, с.96].

Ми частково погоджуємося з точкою зору вченого, але вважаємо, що не всі твори можна підпорядкувати його твердженню, оскільки в українській літературі існують оповідання, новели, повісті, романи та інші жанри, побудовані на автобіографізміві, де біографія самого автора або її елементи стають основою фабули твору (В.Сосюра «Третя Рота», О.Довженко «Зачарована Десна», М.Стельмах «Щедрий вечір», «Гуси-лебеді летять» тощо). Отже, маємо припущення, що в автобіографічних художніх полотнах, як правило, автор («матеріальне») і є наратором, тобто саме від його імені ведеться оповідь.

У цьому переконують і «Сибірські новели», де автор є експліцитним – явним, його можна назвати активним персонажем, який не тільки оповідає, а дає тлумачення, власну оцінку описаним подіям, іншим персонажам.

Часте використання особового займенника І особи однини «Я» та його форм, а також використання життєвих фактів із біографії письменника підтверджують нашу точку зору: «І все ж кожного разу, коли він [дядя Вася] заходив до канцелярії штабу району, де я виконував обов'язки секретаря, щось змушувало мене настожуватись» (новела «Протеже дяді Васи») [1, с.211]. «Я, вражений, здивовано подивився на незвичайного таборового начальника, не знаючи, як сприйняти його слова... Я відчув щем у горлі й вологість у очах, котрі з дитинства ще ні разу не плакали» (новела «Що таке істина?») [1, с.222]. «Як належить черговому, я пішов перевіряти, чи висять на коморах замки й чи є на них пломби» (новела «Три чечени») [10, с.249]. «Я йшов узбіччям дороги, мов стороння людина, що не належала ні до конвою, ні до в'язнів, і здалека поглядав на обличчя прибулих – чи нема кого раптом з України» (новела «Зустрілися») [1, с.295]. «І я зрозумів, що Сталін помер» (новела «Усе може бути») [1, с.316]. «Не раз у житті я згадував Федю і його загадкову смерть, не раз знадна спокуса штовхала мене наслідувати його приклад, але то були хвилини розпачу...» (новела «Зустрічі на довгій дорозі») [1, с.370].

Письменник у новелах розповідає не лише про себе, а й про інших людей і їхнє життя, людей добрих і лихих, життя вільне і за ґратами, розтягнуте у просторі (від Києва до Чити), часі (від дореволюційної Росії до наших днів) і національних рамках (чеченки, поляки, бельгійці, казахи, росіяни, французи, українці, білоруси).

Перед читачем постають неповторні людські долі і характери, часом винятково колоритні і вражаючі, виписані художником-гуманістом майстерно, з непідробною любов'ю, повагою і співчуттям до людей чесних і порядних, або ж неприязно до людей підлих, брутальних, жорстоких.

Герої у «Сибірських новелах» представлені в рамках своїх біографій, а подальше хронологічне

розгортання їх долі в сюжетних картинах – продовження цих же біографій. Тобто із принципів змальовання неепізодичних персонажів у письменника вимальовується поруч з автобіографізмом біографізм, що стосується не опису життя якихось визначних особистостей в історії України, а звичайнісіньких «зеків», котрі в часи сталінщини були визнані «ворогами народу» і відправлені в табори не через жорстоке вбивство чи грабунок, а через те, що їхні думки та ідеали не збігалися з позиціями пануючої «системи смерті».

Так, з новели «Чистка» дізнаємося про минуле Миколи Степановича Семенця: «Його минуле – ні блискуче, ні ганебне: син колишнього конторника поміщицького маєтку... Церковно-парафіяльна школа, що її закінчив колись з похвалою.....всього іншого дійшов самотужки, самоуком... Військова служба? Ні в білих, ні в червоних він ніколи не був, не служив навіть у царській армії через плоскостопість та велику короткозорість... одружений, дітей нема, на утриманні – хвора на туберкульоз дружина й старі німічні тесть і теща» [1, с.150]. Автор сам дає оцінку герою: «З такими анкетними даними можна спокійно йти на будь-яку сувору чистку» [1, с.150].

Частіше Б.Антоненко-Давидович подає власну презентацію свого героя, висвітлюючи певні життєві факти з його минулого. Для прикладу слід згадати Женю Шурабуреєва або Шурабурю із однойменної новели: «Батько Жені був дрібний поштовий службовець у повітовому місті на Харківщині. Женя був у батьків одинак, і батько з усіх сил пнувся вивести сина в люди... у старших класах Євген підробляв репетиторством, але через це сам став відставати в науці і закінчив гімназію досить посередньо..., вступивши на філологічний факультет Харківського університету, не потребував більше матеріальної допомоги, бо перебивався всякими випадковими заробітками, успішно закінчив школу прапорщиків, і його відраджено на короткочасні кулететні курси в Оранієнбаумі, відкіля випущено офіцером...» [1, с.346-348].

Отже, можемо твердити, що принцип автобіографізму та біографізму – важлива особливість нарації збірки, де оповідач формує об'єкт оповіді, власне художній світ. У «Сибірських новелах» зв'язок наратора з таким світом є дигресійним, оскільки ставлення Б.Антоненка-Давидовича до власних думок, почуттів, переконань важливіше, ніж зображуване довкілля, бо життя за ключим дротом – це лише тло для розкриття характерів, визначення кола проблем, авторської оцінки подій і явищ.

«Сибірські новели» – це яскраві свідчення одного з тих, хто дивом уцілів і повернувся з пекла. Автор відкриває завісу табірної життя, вимальовує біографії своїх однокамерників чи просто тих, з ким спілкувався, товаришував чи випадково зустрівся на життєвій дорозі. Перед нами вимальовуються постаті різних соціальних прошарків – інтелігенти, селяни, робітники, в'язні – і такі різні

оцінки і поведінка в життєвих перипетіях і плинності часу. Ніби дещо некоректно говорити про естетичну насолоду, яку дають «Сибірські новели», хоч це й справді так, бо написані вони не

тільки правдиво, а й майстерно, бо порушують вічно актуальні проблеми, бо дають відповідь на одвічні філософські питання: у чому сенс людського життя і, взагалі, чого коштує життя людини?

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Сибірські новели / Борис Антоненко-Давидович // Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки. – К., 1989. – 560 с.
2. Бойко Л. Без правди нема справжньої літератури / Леонід Бойко // Дивослово. – 1999. – № 8. – С.50-53.
3. Бойко Л. Лицар правди і добра: Вступна стаття / Леонід Бойко // Антоненко-Давидович Б. Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 5-32.
4. Дмитренко В. Виховання гуманізму в процесі вивчення дитячих оповідань Бориса Антоненка-Давидовича / Валентина Дмитренко // Українська мова і література в школі. – 1993. – №11. – С. 41-45.
5. Жила С. Вивчення роману Бориса Антоненка-Давидовича «За ширмою» / Світлана Жила // Дивослово. – 2000. – № 4 – С.44-50.
6. Заярна І. Б. Антоненко-Давидович – майстер художньо-документальної новели / Ірина Заярна // Слово і час. -1995. – № 8. – С.47-51.
7. Літературознавча енциклопедія: У 2-х томах. – Т. 2 / Авт.-уклад. Юрій Ковалів. – К.: Академія, 2007. – 612 с.
8. Привалов С. Життя і творчість письменника-земляка Б. Антоненка-Давидовича / Сергій Привалов // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 1. – С. 37-40.
9. Хмель О. Буття особистості й «небуття» ГУЛАГу (на матеріалі прози Б. Антоненка-Давидовича та В. Шаламова) / Ольга Хмель // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – № 659. Серія Філологія. – Вип. 44. – Х., 2005. – С. 229-233.
10. Хом'як Т. Психологізм дій і вчинків антигероя Кості Горобенка через портрет, пейзаж та назву повісті Б. Антоненка-Давидовича «Смерть» / Тамара Хом'як, Анна Дмитренко // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. ст. Серія: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – № 3. – С. 147-150.
11. Яценко Т. Вірність материнському заповіту (вивчення повісті Бориса Антоненка-Давидовича) / Тамара Яценко // Дивослово. – 1999. – № 11. – С. 38-41.

Стаття надійшла до редакції 5.04.2011